

Detaljplanläggning Bista 4:5 i Bålsta

Arkeologisk utredning etapp 2

Bista 4:5
Kalmar socken
Håbo kommun
Uppsala län
Uppland

Av JAN ÄHLSTRÖM

Detaljplanläggning Bista 4:5 i Bålsta

Arkeologisk utredning etapp 2

Bista 4:5
Kalmar socken
Håbo kommun
Uppsala län
Uppland

Jan Äblström

Denna rapport har framställts av ett företag
vars miljöledningssystem är certifierat enligt ISO 14001
av Svensk Certifiering Norden AB.

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård
Stora Gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
E-post: info@kmmmd.se

© Stiftelsen Kulturmiljövård 2023

Samtliga foton av Jan Ählström.

Omslag: Schaktning inom yta 1.

Upphovsrätt, där inget annat anges, enligt Publik Licens 4.0 (CC BY)
<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>

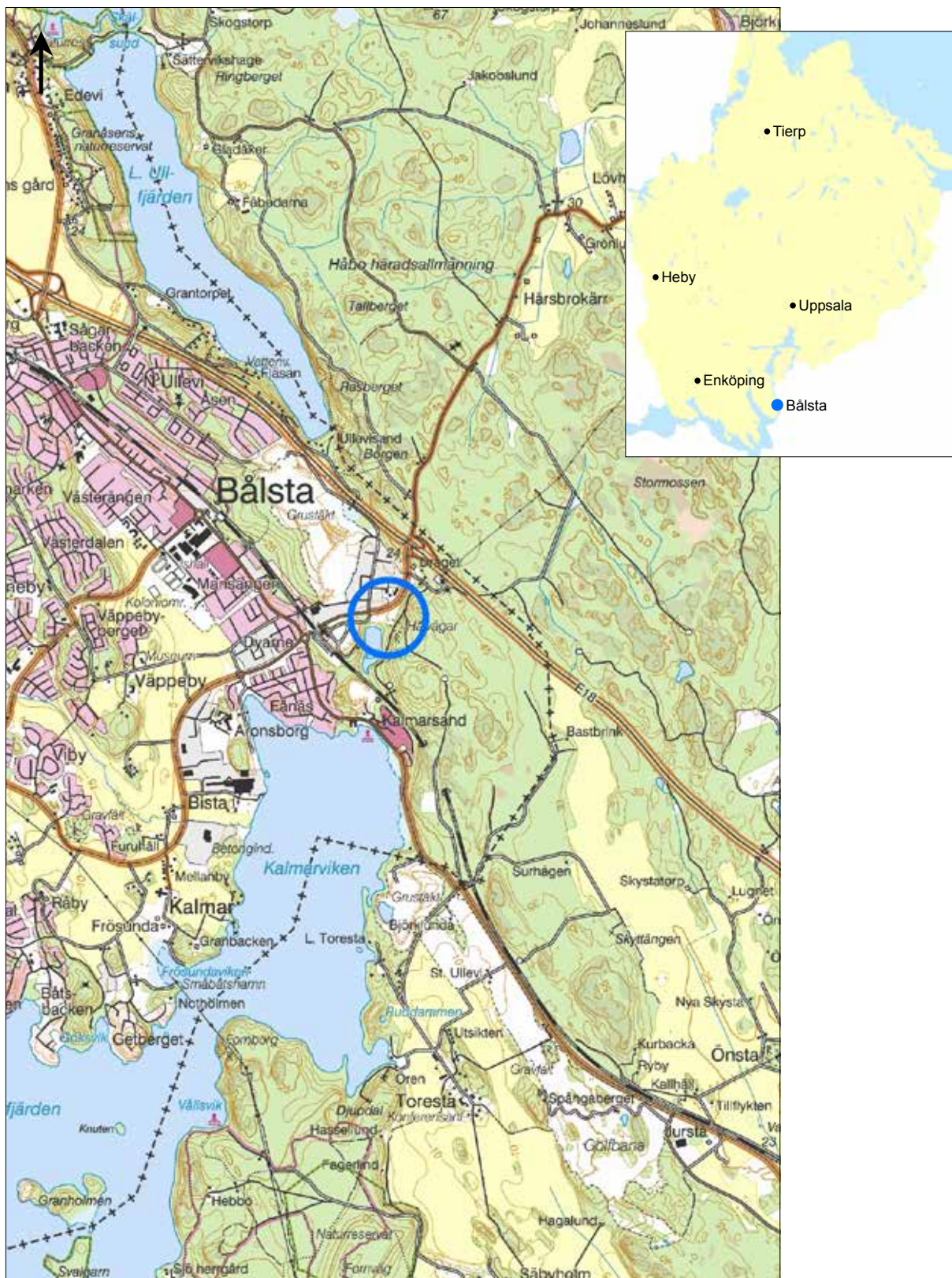
Lantmäteriets kartor omfattas inte av ovanstående licensiering.
Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Medgivande MS2012/02954.

ISBN 978-91-8041-112-7

Tryck: JustNu, Västerås 2023

Innehåll

Sammanfattning	5
Inledning	6
Målsättning och metod	6
Topografi och fornlämningsmiljö	6
Utredningsresultat	8
Inventering	8
Söschaktning	8
Referenser	12
Tekniska och administrativa uppgifter	13
Bilagor	14
Bilaga 1. Schakttabell	14
Bilaga 2. Anläggningstabell	15
Bilaga 3. Fyndtabell	16

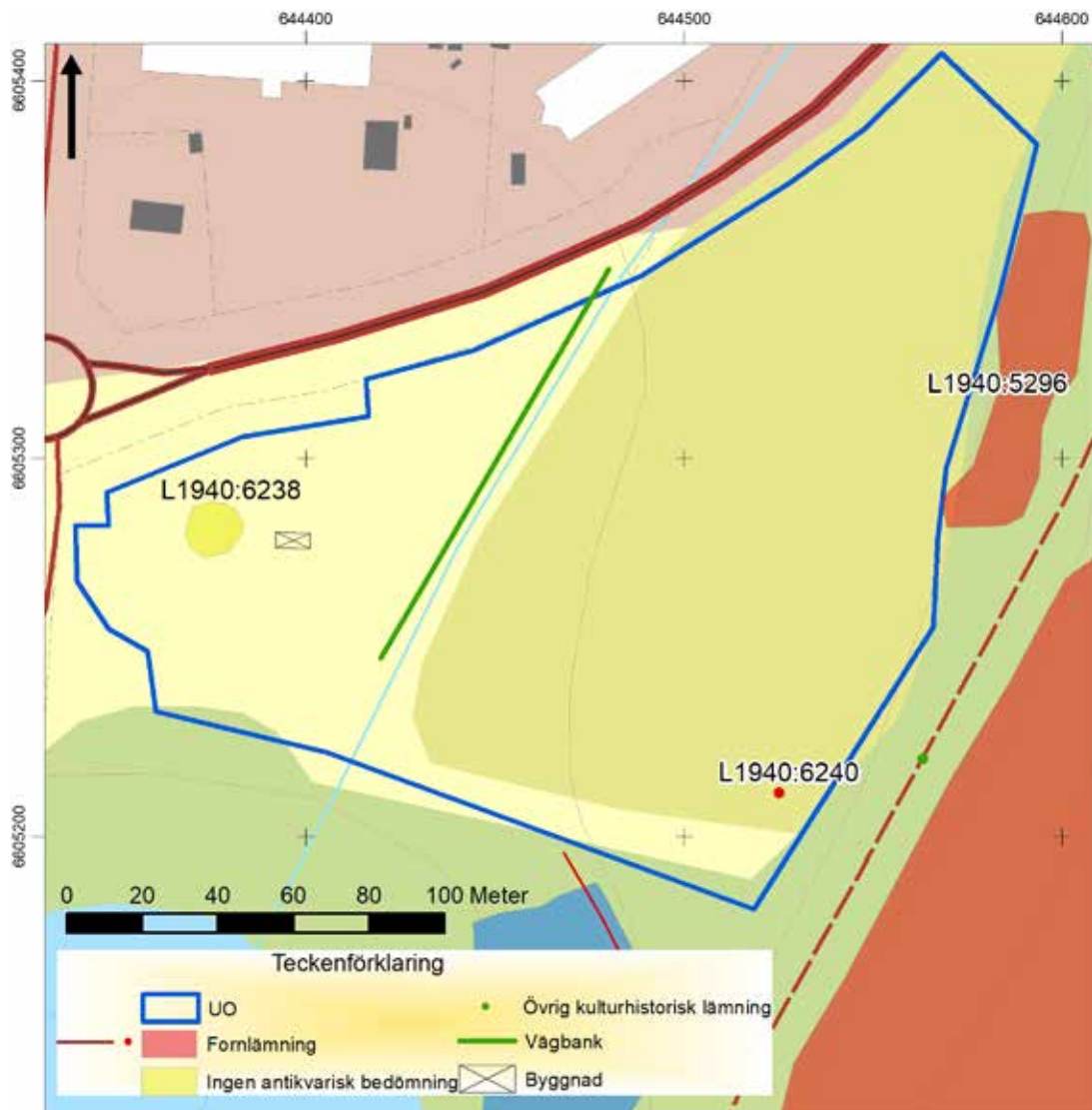

Figur 1. Utredningsområdet markerat med en blå ring. Utdrag ur Terrängkartan. Skala 1:50 000.

Sammanfattning

Stiftelsen Kulturmiljövård (KM) har på länsstyrelseuppdrag utfört en arkeologisk utredning etapp 2 av ett markområde i utkanten av Bålsta, Håbo kommun. Utredningsarbetet har omfattat inventering och utredningsgrävning med grävmaskin.

Inför utredningen var en möjlig boplats (L1940:6238, f.d. Kalmar 167) och läget för ett nu försvunnet torp (L1940:6240, f.d. Kalmar 170) registrerade inom utredningsområdet. Utanför området förekommer ytterligare registrerade lämningar, till exempel i form av hålvägar och fossila odlingslämningar. Den fossila åkern (L1940:5296, f.d. Kalmar 154), som i öster angränsar till utredningsområdet, har ombedömts till *fornlämning*. Enligt beskrivningen av lämningen i Kulturmiljöregistret (KMR) uppfylls rekvisiten för status som fornlämning. Vid inventeringen dokumenterades en vägbank vilken tillkommit vid mitten av 1900-talet (inte inrapporterad KMR) och fyra högre liggande ytor utpekades där det bedömdes kunna finnas fornlämning i form av boplatser, bebyggelseämningar från historisk tid eller fossila odlingslämningar.

Figur 2. Utredningsresultatet. Lämningarna belägna inom och på gränsen till utredningsområdet är markerade med punkter, linjer och ytor. Skala 1:2 000.

Vid schaktningen inom de fyra utpekade ytorna påträffades inte någon fornlämning. Däremot påträffades lämningar efter en byggnad i anslutning till den plats där det har funnits ett torp. Lämningarna efter torpet utgjordes av ett raseringslager och ett kraftigt skadat spismursröse. Det tillvaratogs fynd av yngre rödgods och en möjlig gjutform. Fynden dateras grovt till 1600–1800-tal. Lämningen är inrapporterad till KMR och läget är justerat utifrån den framkomna lämningen.

Tabell 1. Resultatet av utredningen.

Registreringsnr KMR (f.d. FMIS)	Lämningstyp	Antikvarisk bedömning och status	Beskrivning	Kartreferens
L1940:6238 (f.d. Kalmar 167)	Övrig (f.d. möjlig boplats)	Ingen antikvarisk bedömning	Vid schaktning påträffades tegel och sprängsten efter sentida trädgårdsodling.	Ekonomiska kartan, Bålsta 1951, RAK-id J133-11h1j66
L1940:6240 (f.d. Kalmar 170)	Lägenhets-bebyggelse	Fornlämning	Torplämning, 6×5 meter (NÖ–SV). Utgörs av raser-massor och kulturlager.	Klockarebord, redovisning 1693, LMS akt-A14:13
Ej registrerad	Färdväg	Ej fornlämning	Vägbank, 117×3,0 meter (NÖ–SV). Vägen är över-torvad med två synliga hjulspår.	Ekonomiska kartan, Bålsta 1979, RAK-id J133-11h1j82

Inledning

Håbo kommun arbetar med en detaljplan för ett 30 000 m² stort markområde i sydöstra utkanten av Bålsta för att möjliggöra anläggandet av ett verksamhetsområde. Eftersom fornlämning kan förväntas i området fick KM i uppdrag av Länsstyrelsen att utföra en arkeologisk utredning etapp 2. Håbo kommun bekostade utredningen vilken utfördes i mars 2019. Jan Ählström ansvarade för utredningen. Resultatet är inrapporterat till KMR.

Målsättning och metod

Utredningens syfte var att identifiera och preliminärt avgränsa eventuell förekomst av fornlämning inom utredningsområdet. Resultatet av utredningen utgör ett kunskapsunderlag och ska användas vid Länsstyrelsens fortsatta hantering av ärendet samt utgöra underlag inför eventuella kommande undersökningssteg. Utredningsarbetet har omfattat inventering och utredningsgrävning varvid schakt öppnades med grävmaskin. Schakten och påträffade lämningar mättes in med GPS och beskrevs. Representativa fynd väsentliga för fornlämningsstatus omhändertogs. Schakten återfylldes.

Topografi och fornlämningsmiljö

Området består av småkuperad gräsbevuxen mark som till övervägande del är öppen. I områdets västra del förekommer några trädbevuxna ytor. I den västra delen finns en förfallen barackliknande byggnad.

KMR redovisar två lämningar i området. I områdets västra del är en möjlig boplats registrerad i form av en mindre yta med förekomst av bränd lera, lerklining och tegel i matjorden (L1940:6238, f.d. Kalmar 167). Lämningen ligger helt nära byggnaden. Nära utredningsområdets sydöstra gräns finns inom utredningsområdet platsen för ett torp (L1940:6240, f.d. Kalmar 170) och utanför detsamma bland annat ett omfattande färdvägssystem (L1945:9464, f.d. Håtuna 187:1).

Figur 3. Utredningsområdet och de närmast belägna lämningarna enligt KMR (för teckenförklaring, se figur 2). Skala 1:10 000.

Utanför den östra och södra områdesgränsen är två områden med fossil åker registrerade (L1940:5296 och L1940:5221, f.d. Kalmar 154–155). Därutöver finns ett röjningsröse och en tjärdal i de nära omgivningarna. Lämningarna kan kopplas till historisk tid och möjligen till yngre järnålder.

Utredningsresultat

Inventering

I västra delen observerades en vägbank, 117 meter lång och 3 meter bred. Den är över-torvad med två synliga hjulspår. Vägen löper ungefär där en stig eller mindre väg är markerad på 1979 års ekonomiska karta (ekonomiska kartan, Bålsta 1979). På 1951 års ekonomiska karta finns inte stigen/vägen markerad, men läget stämmer ungefärligen med den sydöstra långsidan av en trädgårdsodling (ekonomiska kartan, Bålsta 1951). Trädgårdsodlingen förklarar även funktionen för den övergivna byggnad som finns och som förmodligen är ett gammalt trädgårdsskjul. Vägen är modern, från 1900-tal, och kan ha tillkommit när trädgårdsodlingen var i bruk. Vägen registreras inte i KMR då den är från 1900-tal och kopplad till trädgårdsodlingen som är en lämning vilken inte förekommer i KMR:s lämningstyp lista.

Den fossila åkern (L1940:5296, f.d. Kalmar 154), öster om utredningsområdet, har ombedömts till *fornlämning*. Lämningen uppfyller alla kriterier enligt lämningstyp listan för status som fornlämning. Väster om den fossila åkern förekommer tendenser till skå-lade/bassängliknande ytor i åkermarken vilka kan indikera en fortsättning av den fossila åkern. Därutöver bedömdes tre ytor samt platsen för ett torp (L1940:6240, f.d. Kalmar 170) kräva sökschakt för att klargöra förekomsten av fornlämning i form av förhistoriska boplatser, aktivitetsytor eller fossila odlingslämningar. Även förekomst av lämningar från historisk tid bedömdes som möjlig.

Sökschaktning

Tabeller över schakt, anläggningar och fynd återfinns i bilaga 1–3.

Yta 1

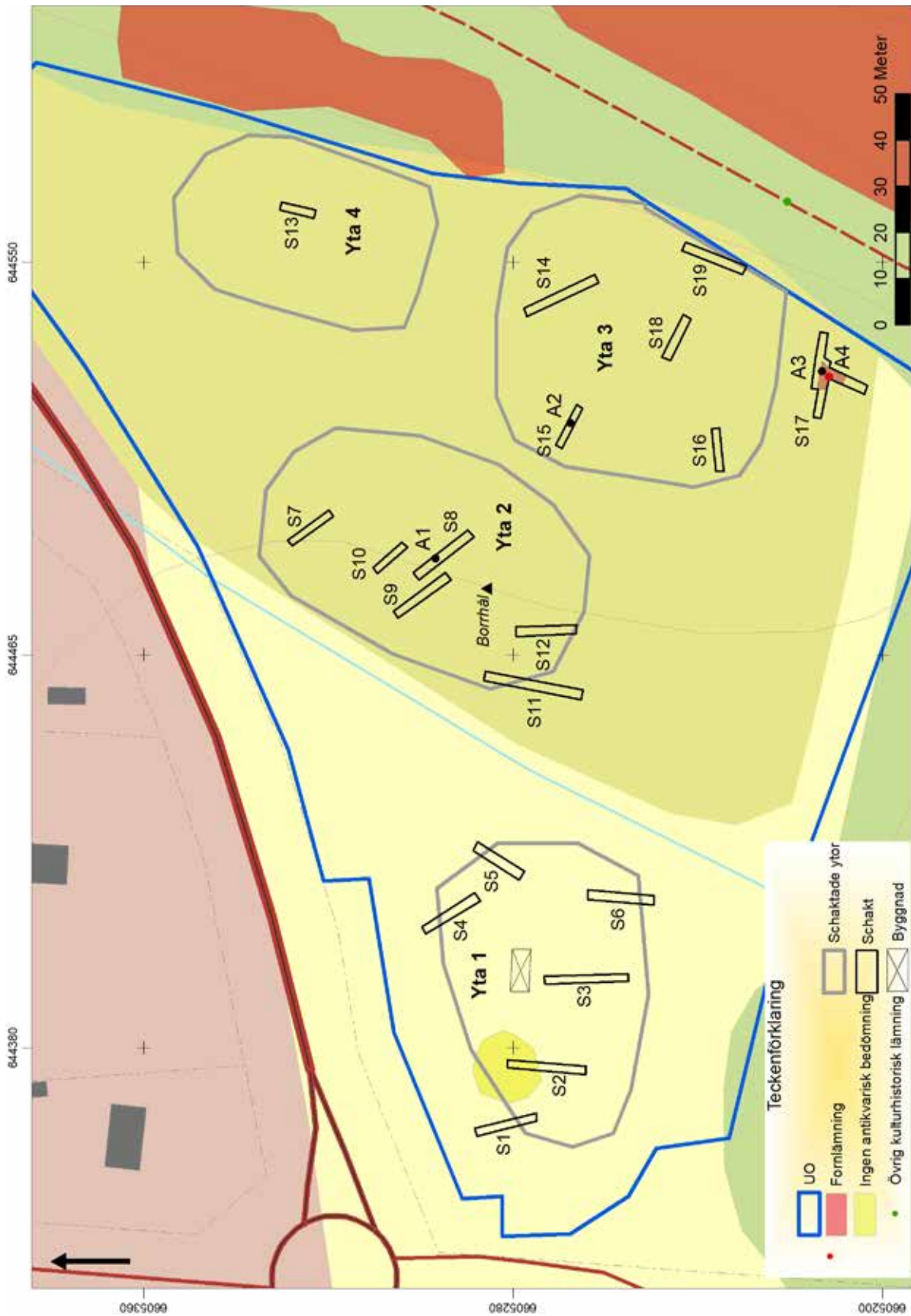
Ytan låg höglänt och bestod av gräsmark. I ytans norra del återfanns den möjliga boplatzen L1940:6238 (f.d. Kalmar 167) (och inom ytan finns även en barackliknande byggnad).

Det öppnades sex schakt om 115 m². I schakten som grävdes i anslutning till den möjliga boplatzen förekom tegel, sprängsten och någon järnspik vilka kan kopplas till trädgårdsodlingen. Trädgårdsodlingen är från 1900-tal och finns inte som lämningstyp i KMR:s lämningstyp lista varför den inte registreras. Det påträffades inte någon fornlämning och L1940:6238 (f.d. Kalmar 167) avförs som möjlig boplatz.

Yta 2

Ytan utgjordes av en svag förhöjning som sluttar svagt mot sydväst.

Det öppnades sex schakt om 128 m². I flera av schakten förekom ett cirka 0,1–0,15 meter tjockt, eller i form av tunna fläckar, mörkbrunt äldre odlingslager under matjorden. I matjorden förekom fajans, tegel och buteljglas. I ett av schakten framkom en stolphålsliknande rödbränd yta (A1) vilken avfördes då den var ytlig. Det påträffades inte något fornlämningsindikerande.

Figur 4. Schaktplan. Skala 1:1 250.

Yta 3

Ytan utgjordes av en påtaglig förhöjning utmed området östra gräns och som i söder anslöt till platsen för ett torp med belägg till 1600-tal (L1940:6240, f.d. Kalmar 170).

Det öppnades sju schakt om 120 m². I ett schakt i norra delen framkom en 3,5 meter lång och 0,2 meter djup grop med brungrå fyllning och i botten förkom rikligt med stenar och med förekomst av tegel (A2). I schakten som grävdes i anslutning till den utpekade platsen för torpet L1940:6240 (f.d. Kalmar 170) förekom ett 6 × 5 meter stort kulturlager (A4). Kulturlagret var bemängt med tegel och från lagret tillvaratogs två bitar yngre rödgods och en bit av ett sandigt gods, en möjlig form för gjutning/tryckning med fransk lilja som motiv (F1–3). Rödgodset kan grovt dateras till 1600-tal eller senare (Jonas Ros, muntlig uppgift).

Utmed lagrets norra sida förekom en 1 × 1 meter stor och gles packning av 0,10–0,2 meter stora stenar (A3). Mellan stenarna förekom gråsvart silt med stort inslag av sot och kol. Lagret bedöms utgöra raseringslager efter en byggnad och stenpackningen bedöms som en rest av ett spismursröse. Då det inte finns någon byggnad markerad på platsen vare sig på häradsekonomiska kartan eller på någon av 1900-talets fastighetskartor är det troligt att lagret kan kopplas till torpet L1940:6240 (f.d. Kalmar 170). Torpet förekommer på en karta över Klockarebord från 1693 (Klockarebord, redovisning 1693). Lämningen efter torpet bedöms som fornlämning, men eftersom den är fragmentarisk (skadad) bedöms en arkeologisk undersökning inte tillföra väsentlig information. Utöver lämningarna efter torpet påträffades inget fornlämningsindikande.

Yta 4

Ytan utgjordes av ett område med bassängliknande svackor som bedömdes kunna utgöra en möjlig fortsättning av den fossila odlingsmarken L1940:5296 (f.d. Kalmar 154).

Förekomsten av odlingslager prövades genom ett kort schakt i en av svackorna. I schaktet förekom inte några odlingslager och svackorna bedöms vara naturliga.

Figur 5. Fynden F1-3.

Referenser

Muntlig uppgift Jonas Ros, KM

Uppgifter ur KMR, 2019-04-15

<https://app.raa.se/id/secure/fornreg>

Klockarebord, redovisning 1693, LMS akt-A14:13

<https://historiskakartor.lantmateriet.se>

Ekonomiska kartan, Bålsta 1979, RAK id J133-11h1j82

<https://historiskakartor.lantmateriet.se>

Ekonomiska kartan, Bålsta 1951, RAK id J133-11h1j66

<https://historiskakartor.lantmateriet.se>

Tekniska och administrativa uppgifter

<i>Stiftelsen Kulturmiljövård projektnr:</i>	KM18202
<i>Länsstyrelsen dnr, beslutsdatum:</i>	431-5272-2018, 2018-12-17
<i>Kulturmiljöregistret uppdragsnr:</i>	201900231
<i>Typ av undersökning:</i>	Arkeologisk utredning etapp 2
<i>Undersökningsperiod:</i>	28 mars och 4–5 april 2019
<i>Personal:</i>	Jan Ählström
<i>Landskap:</i>	Uppland
<i>Län:</i>	Uppsala
<i>Kommun:</i>	Häbo
<i>Socken:</i>	Kalmar
<i>Fastighet:</i>	Bista 4:5
<i>Fornlämning:</i>	–
<i>Fastighetskarta:</i>	66G 0EN
<i>Koordinatsystem:</i>	Sweref 99 TM
<i>Koordinater:</i>	X6605233 Y644360
<i>Höjdsystem:</i>	RH 2000
<i>Inmätningmetod:</i>	GPS
<i>Dokumentationshandlingar:</i>	Mätdata och 8 st digitala fotografier förvaras hos ATA.
<i>Fynd:</i>	Fynden F1–3 förvaras hos KM i väntan på beslut om fyndfördelning.

Bilaga 1. Schakttabell

Schakt	Topografiskt läge	Längd (m)	Djup (m)	Matjords tjocklek (m)	Botten	Anmärkning
1	Gräsmark krön	10	0,4	0,2	Sandig silt	Stenfritt.
2	Gräsmark krön	16	0,4	0,2	Sandig silt	0,2 m tjockt odlingslager bestående av brun silt, förekomst av enstaka sprängstenar i matjorden.
3	Gräsmark krön	16	0,4	0,2	Sandig silt	0,2 m tjockt odlingslager bestående av brun silt med kol, tegel och enstaka järnspikar.
4	Flack gräsmark platå	12	0,4	0,3	Sandig silt	0,1 m tjockt odlingslager bestående av brun silt, ett dike diagonalt.
5	Platå gräsmark	8	0,4	0,3	Sandig silt	–
6	Gräsmark krön	10	0,4	0,3	Sandig silt	Enstaka bit fajans i matjorden.
7	Höglänt gräsmark	12	0,4–0,5	0,3	Sandig silt	Diken i botten med förekomst av tegel, fajans och buteljglas.
8	Platå gräsmark	14	0,45	0,3	Sandig silt	Flammig botten, rester av odlingslager, förekomst av tegel, fajans.
9	Höglänt gräsmark	10	0,45	0,3	Sandig silt	Ställvis förekomst av 0,1–0,15 m tjockt odlingslager.
10	Höglänt gräsmark	8	0,4	0,3	Sandig silt	0,1 m tjockt odlingslager bestående av brun silt.
11	Höglänt gräsmark	22	0,4–0,45	0,3	Sandig silt	0,1 m tjockt odlingslager bestående av brun silt. Två tvärgående diken.
12	Höglänt gräsmark	14	0,4	0,3	Sandig silt	0,1 m tjockt odlingslager bestående av brun silt.
13	Västsluttande gräs- mark, i svacka	7	0,4–0,6	0,3	Lera, blandad med morän	–
14	Gräsmark, krön, i nordvästsluttning	14	0,4	0,3	Silt	0,1 m tjockt odlingslager bestående av brun silt.
15	Flack gräsmark	8	0,4–0,7	0,3	Silt	Under matjorden vidtog ett gråsvart lager med stor förekomst av sten.
16	Flack gräsmark	8	0,45	0,3	Silt	0,1–0,15 m tjockt odlingslager bestående av brun silt.
17	Södra delen av krön i gräsmark	18+9	0,4–0,7	0,4	Silt, kulturlager	Under matjorden vidtog ett kulturlager med stort inslag av tegel. Diagonalt dike.
18	Platå öppen gräsmark	10	0,3	0,2	Silt	–
19	Krön i gräsmark	14	0,3–0,4	0,3	Silt	Gråbrunt lager i norra delen.

Bilaga 2. Anläggningstabell

Anläggning	Schakt	Anläggningstyp	Storlek (m)	Form	Djup (m)	Anmärkning
1	S8	Rödbränd yta	0,4	Rund	0,02	Brun färgning med en central rödbränd del, 0,2 m stor. Ytlig.
2	S15	Grop	3,5 m lång	Oklar	0,2	Fyllning av silt och kraftigt stenig botten med förekomst av tegelbitar. Sentida.
3	S17	Spismursröse	1×1	Rund	–	Gles packning av 0,1–0,15 m stora stenar med mycket tegel och kol. Belägen i nordöstra kanten av kulturlager A4.
4	S17	Kulturlager	6×5,5	Oklar	–	Gråbrun silt med stort inslag av tegel och förekomst av yngre rödgods och buteljglas. Stört av dike.

Bilaga 3. Fyndtabell

Anläggning	Typ	Antal	Vikt (g)	Anmärkning
4	Yngre rödgods	1	8	Från ett fat? Rest av rödbrun inre glasyr.
4	Yngre rödgods	1	2	Från ett fat? Rest av grön inre glasyr.
4	Gjutform?	1	9	Relief av fransk lilja. Möjligen rest av en form för tryck/gjutning.